

VKCR-bijeenkomst 'De Erfgoedwet' op 18 november 2016

Locatie: Perdu Theaterzaal, Kloveniersburgwal te Amsterdam

Notulen door Fleur Trossèl; niet geautoriseerd door de sprekers

1. Inleiding

De bijeenkomst staat in het teken van de Erfgoedwet. Sprekers zijn Chantal Hakbijl en Steph Scholten. De derde spreker Bas van Sprew is helaas verhinderd door ziekte.

Chantal Hakbijl werkt bij het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen en gaf als beleidsmedewerkster leiding aan het proces dat leidde tot de invoering van de Erfgoedwet per 1 juli 2016. Al voorafgaand aan de inwerkingtreding van de wet waren er ideeën over hoe de wet in de praktijk zou uitpakken. Dat is deels gegaan met wijzigingen en deels zijn er ook nieuwe punten geïntroduceerd. De praktijk wacht met spanning af hoe dit zal uitpakken. Bijvoorbeeld wanneer gemeenten bekend maken dat zij voornemens zijn cultuurgoederen te gaan verkopen. Hoe verloopt deze procedure? Het gaat om monumenten, roerende goederen en ook om archeologische vondsten.

2. Chantal Hakbijl

Toelichting van de Erfgoedwet en bespreking van aantal casussen om te bezien of we met de nieuwe Erfgoedwet inderdaad tot een betere bescherming gaan komen.

Meervoudige aanleiding tot de Erfgoedwet.

1. Beëindiging beheersovereenkomsten Rijksmusea

Er was een praktische aanleiding om het opzetten van een Erfgoedwet vanuit het ministerie in gang te zetten. Voorheen werden rijksmusea in het OCW bestel iedere 4 jaar bekostigd vanuit een systematiek van beoordeling van de Raad van Cultuur. Voor de activiteiten die de musea ontplooiën is dat nog steeds een systematiek die gehandhaafd wordt. Over beheer en behoud van collecties (anders dan de activiteiten van de musea) was daar echter voortdurend discussie over. Op het moment dat dit iedere keer opnieuw door de Raad van Cultuur werd beoordeeld was de vraag wat er nu eigenlijk beoordeeld werd. Iedereen is ervan overtuigd dat deze collecties in stand moeten blijven en dat daar geld voor beschikbaar moet zijn. Uiteindelijk is ervoor gekozen om een systematiek op te zetten die zich richt op de collecties zodat die beheerd en behouden kunnen worden. In deze systematiek wordt de component van de activiteiten (c.q. tentoonstellingen) losgekoppeld van het beheer en behoud van de collecties, maar nog steeds zal er worden beoordeeld door de Raad van Cultuur. De systematiek van een langjarige bekostiging

voor beheer en behoud van een collectie is dus een van de onderdelen in de Erfgoedwet geworden.

2. Nieuwe Omgevingswet

De andere aanleiding was een wetstraject dat al liep, maar nog niet is geïmplementeerd. Dit is de nieuwe Omgevingswet. Deze wet zorgt ervoor dat een groot deel van de monumentenwet hierin opgaat. In deze wet komt naar voren dat er wordt uitgegaan van een meer gebiedsgerichte benadering in plaats van een objectgerichte benadering. Dat betekent dat heel veel bepalingen omtrent de aanwijzing van beschermde monumenten zelfstandig blijven bestaan, maar niet meer de vorm krijgen van een zelfstandige wet zoals dat voorheen wel het geval was in de Monumentwet 1988. Deze bepalingen zijn dus opgenomen in de Omgevingswet. Het proces was heel praktisch; er werd gekeken wat voor wetten er waren en wat erbij elkaar geïntegreerd en geharmoniseerd kon worden plus een toevoeging van een aantal nieuwe bepalingen.

Doelstellingen

1. Verschillende wetten voor de bescherming van het roerende en onroerende erfgoed integreren, uniformeren (waar mogelijk) en vereenvoudigen.

Integreren en harmoniseren van bestaande wet- en regelgeving.

2. Erfgoedcollecties van belang voor Nederlands cultuurbezit beter beschermen.

Hoe kunnen we de erfgoedcollecties goed beheren en behouden? Niet alleen de musea in het bestel van de OCW maar ook andere musea. Onder andere de discussie rondom de verkoop van een schilderij door het museum Gouda en de discussie over de collectie van het Tropenmuseum die niet meer gesubsidieerd werd. Hoe moet je met een dergelijke collectie omgaan? Dit soort aspecten hebben de doelstellingen vormgegeven van de Erfgoedwet. Hoe kan worden bewerkstelligd dat voor dit soort collecties beter gezorgd kan worden en ook generaties na ons de mogelijkheid hebben hiervan te genieten?

3. Vormgeven sturingsrelatie met Rijksmusea in OCW-bestel

Deze doelstelling is vrij technisch. Het ministerie had subsidierelaties met de musea uit het OCW bestel en tegelijkertijd had het een beheersovereenkomst met onze musea voor het beheer van de collectie en daarbij waren er civielrechtelijke contracten voor huisvesting. Kortom, de aansturing van een museum was ingewikkeld. Een van de aspecten van de Erfgoedwet is dat het nu eenduidiger is hoe dit in zijn werk gaat, namelijk via de publiekrechtelijke weg.

4. Certificeringsstelsel archeologie

De opgravingen van archeologische goederen liep via een vergunningstelsel. Om de kwaliteit te waarborgen is besloten om hiervan af te stappen en te kiezen voor een certificeringstelsel. Dit is een omvangrijk traject.

5. Toezicht verankeren op integrale manier

Focus voor deze lezing is het eerste gedeelte van de doelstellingen van de Erfgoedwet; beheer en behoud van de Rijkscollectie. Wat wordt er verstaan onder Rijkscollectie? Aan de ene kant is het de collectie die eigendom is van de Staat en aan de andere kant waarvan de zorg aan de Staat is toevertrouwd. We hebben musea in het OCW bestel met een private collectie (dus geen Rijkscollectie), maar waar zij toch zorg voor dragen. Ook zijn er collecties bij andere departementen die ook als Rijkscollectie worden beschouwd. Er zijn veel verschillende vormen van een Rijkscollectie. Dit maakt het voor een beheerder vaak ook lastig om te duiden hoe met deze collectie moet worden omgegaan. De nieuwe Erfgoedwet beoogt dit te verbeteren.

Het aanwijzingsregime voor privaat erfgoed viel voorheen onder Wet tot Behoud Cultuurbezit (WBC). Die is vrijwel naadloos geïntegreerd in de Erfgoedwet met een belangrijke toevoeging die later bij de casusbespreking aan bod komt.

Bescherming van publiek erfgoed wordt ook opgenomen in de Erfgoedwet. Na de bezuinigingen van de afgelopen jaren bestaat er vrees dat openbare collecties onder druk kunnen verdwijnen als een gemeente te weinig financiële middelen heeft of gedwongen wordt om een collectie te verkopen in geval de gemeente een begrotingsgat heeft. Om deze reden is bescherming van dit soort publiek erfgoed opgenomen in de Erfgoedwet. Gemeenten moeten zelf verantwoordelijkheid dragen voor de afweging om een collectie aan de Staat aan te bieden in het geval de gemeente zelf niet meer in staat is de collectie te beheren en behouden. De grootste winst die op dit vlak met de Erfgoedwet is gemaakt, is het feit dat deze afweging transparant en voor iedereen kenbaar moet zijn.

Er is dus beleidsmatig niet heel veel veranderd met de Erfgoedwet. De grootste verandering ziet op de verschuiving van objectgerichte naar gebiedsgerichte benadering met betrekking tot monumenten die tot uiting komt in de Omgevingswet.

Als je kijkt naar het beschermingsregime met betrekking tot roerende collecties van voor de Erfgoedwet dan blijkt dat het zich onder andere richt op collecties in private handen (voormalige WBC). Dus op het moment dat iets in handen is van een particulier en aanmerkelijke waarde heeft, onmisbaar is, en onvervangbaar voor het Nederlandse cultuurbezit, dan bestaat de mogelijkheid dat het wordt aangewezen. Dit brengt een inbreuk mee op het eigendomsrecht van de particulier. Dit wordt gerechtvaardigd door

het feit dat het belang om het goed in Nederland te houden zwaarder weegt dan het belang van de particulier. Mocht de particulier het object willen vervreemden dan heeft de Staat het recht van eerste koop. Dit was al zo geformuleerd onder de WBC en is ook overgenomen in de Erfgoedwet. In de Erfgoedwet is er nog een toevoeging gekomen, namelijk dat ook anderen (o.a. musea) in de gelegenheid worden gesteld om een dergelijk object te kopen. Het is dus niet langer alleen de Staat die het recht tot aankoop heeft, maar er zijn ook andere partijen die een bod kunnen uitbrengen. De particulier die de rechthebbende is van een dergelijk object kan het dus vervreemden. Dit was al zo onder de WBC en dit blijft zo onder de Erfgoedwet.

Het beschermingsregime ziet ook toe op de publieke collecties. Dit is een nieuw element in de Erfgoedwet. Onder de WBC was de overtuiging dat overheden zorgvuldig moesten omgaan met hun collecties. Extra maatregelen voor overheden om hun collecties goed te beheren was niet nodig, zo vond men. We zagen dat hier toch zorg over bestond. Er is uiteindelijk voor gekozen om de vervreemdingsprocedure van publieke collecties door overheden op een andere manier in te richten. Ook hier geldt dat de overheden nog steeds hun objecten mogen vervreemden. Overheden moeten wel een procedure volgen. Door het afdwingen van het nemen van stappen voor overheden moet worden bewerkstelligd dat overheden niet te snel zullen overgaan tot het vervreemden van collecties.

In de nieuwe Erfgoedwet wordt dus zowel de bescherming van private collecties als publieke collecties uiteengezet. Wat betreft musea en de afweging die moet worden gemaakt tot het afstoten van collecties zijn de richtlijnen van de LAMO al langer van toepassing. Hierop staat echter geen sanctie die zo zwaarwegend is dat de musea zich van een bepaalde beslissing zullen onthouden. Uiteindelijk zullen deze richtlijnen wel worden gevolgd. Uitgangspunt is namelijk om zorg te dragen voor collecties. De Erfgoedwet strekt dus niet zover dat er een verbod op vervreemden is gekomen. Dit vond de Tweede Kamer te ver gaan.

Nieuwe bepalingen in de Erfgoedwet

- regeling voor het vervreemden van cultuurgoederen en verzamelingen die in eigendom zijn van de publieke rechtsorganen met deskundigen advies.
- De zorg voor de rijkscollectie wordt op uniforme wijze wettelijk verankerd. Voor musea in OCW-bestel ter vervanging van privaatrechtelijke beheersovereenkomsten, zodat financiering van de kosten van het beheer van de rijkscollectie op een structurele wijze wordt voorzien.
- Voor de Minister van OCW wordt verplichting in het leven geroepen om cultuurgoederen en (deel)collecties van hoge kwaliteit voor de rijkscollectie te aanvaarden.

- Anderen partijen dan de Staat, zoals musea, krijgen de gelegenheid om zich te melden als mogelijke koper van een beschermd cultuurobject dat naar het buitenland dreigt te verdwijnen.
- Het vergunningstelsel voor het verrichten van archeologische opgravingen wordt vervangen door een stelsel van wettelijk geregelde certificering.
- Handhaving en het toezicht wordt geharmoniseerd. De bevoegdheid tot het opleggen van de last onder bestuursdwang en de last onder dwangsom zal, behalve op de archeologie en de gebouwde monumenten, ook van toepassing zijn op collecties.

Casus 1 Korenmolen in Buren

Onderwerp van de eerste casus is de Korenmolen in Buren die is afgebrand. Deze casus omtrent de molen speelde ten tijde van de bespreking van de Erfgoedwet in de Tweede Kamer. De molen is vaak veranderd, onderdelen gingen stuk en moesten worden vervangen. De molen is zelfs verschillende keren in brand gevlogen, al in 1754 voor het eerst. De molen is daarna weer opgebouwd en gerestaureerd. De molen vloog weer in brand in 2012 en ging verloren. Destijds had de molen al de status als Rijksmonument. Na de afbranding kwam de discussie op of de molen die in de plaats kwam voor de afgebrande molen ook het label van Rijksmonument zou moeten krijgen. Molens zijn bijzondere voorwerpen in de categorie van Rijksmonumenten omdat het gebruiksobjecten zijn. Slijtage en vervanging zijn inherent aan het bestaan van een molen. In elke molen als Rijksmonument zijn dus al eerder delen vervangen en is er onderhoud verricht. Het onderhoud aan een dergelijke molen doet dus afbreuk aan de authenticiteit van een molen als Rijksmonument. Dus moet een nieuwe molen het label van Rijksmonument behouden? Uit de zaal blijkt dat de meerderheid voor het behouden van het label als Rijksmonument is, net zoals in de Tweede Kamer is besloten. In eerste instantie wees de minister erop dat het na vervanging van de afgebrande molen zou gaan om een replica en het dus niet opnieuw het label van Rijksmonument zou moeten krijgen. Dit stuitte op veel weerstand, dus de Tweede Kamer heeft uiteindelijk besloten om de nieuwe molen ook als Rijksmonument te bestempelen.

Vraag uit de zaal wat dan nu precies de ratio van de bescherming is die het label als Rijksmonument met zich meebrengt. Wat willen we nu precies beschermen? Deze vraag roept discussie op en een eenduidig antwoord is er niet. Voor de gemeenschap in Buren was het van groot belang dat er een Rijksmonument stond en dat dus de nieuwe molen weer dit label zou krijgen. In de zaal wordt opgemerkt dat dit een pervers gebruik is van het label Rijksmonument, omdat het niet bedoeld is voor dit soort situaties. Er moet ook een parallel worden getrokken met immaterieel erfgoed. Dit is een goed voorbeeld van een dynamisch erfgoed dat beschermd dient te worden, maar door gebruik ook niet meer authentiek is.

Nog een vraag uit de zaal wat het verschil is tussen beschermd stadsgezicht en een Rijksmonument. Voor de lokale bevolking gaat het om het stadsgezicht, om de rol die een bouwwerk in een totaal beeld heeft. De ramp met deze molen vond plaats voor de implementatie van de Erfgoedwet. Hoe wordt hier tegenaan gekeken onder het oude recht en het nieuwe recht? Onder het oude recht is er een meer substantiële bescherming van individuele objecten en kun je onder het oude recht waarschijnlijk niet betogen dat de molen als zodanig in herbouw ook als Rijksmonument zou kunnen gelden. Dit laat onverlet dat datgene waarmee je het vervangt opnieuw een vorm van bescherming kan genieten. Het roept ook de vraag op hoe je binnen het kader van monumentale aspecten moet kijken naar de bescherming van individuele objecten. Bij de bescherming van individuele objecten speelt een rol wat er nog origineel is. onder het oude recht was er al een beleid ontwikkeld dat er minder naar individuele objecten werd gekeken maar meer vanuit thema's en gebiedsgerichte benadering en op deze manier tot aanwijzing werd gekomen. Er zijn zo'n 60.000 rijksmonumenten en er komen er niet heel veel meer bij. Dit beleid zoals dat al werd gehanteerd, is nu gecodificeerd met de nieuwe Erfgoedwet. Ondanks het feit dat de molen in deze casus volgens de criteria voor aanwijzing van monumenten eigenlijk niet meer als Rijksmonument zou worden aangewezen is het toch gelukt om dit label wel te krijgen doordat de Tweede Kamer hiervoor heeft gestemd. De aanwijzingscriteria zijn in dit geval dus opgerekt om het toch opnieuw als Rijksmonument te kunnen aanwijzen.

Casus 2: Rembrandt duo

Het Rembrandt duo (het portrettenpaar van Marten Soolmans en Oopjen Coppit) was ooit in Nederlandse handen voordat het bij de Rothschild familie terecht kwam. Nu weer is het opnieuw in handen van Nederland en ook van Frankrijk. Elk land kocht 1 schilderij. In de discussie over dit duo komt het nationalistische gevoel sterk naar boven. Deze discussie leeft op dit moment en dit is ook terug te zien bij de behandeling van de Erfgoedwet in de Tweede Kamer.

De discussie omtrent het tijgerschilderij van de Oranjes is net zo interessant. Beide casussen zijn bij uitstek voorbeelden van hoe lastig (ook met de nieuwe Erfgoedwet) het kan zijn om te duiden hoe je met erfgoed om moet gaan en wat er dan wel en niet in Nederland zou moeten blijven.

Bij de discussie over de tijgers speelt ook nog de eigendomsvraag; is het particulier bezit of behoort het al tot de Rijkscollectie? Er werd hier vanuit gegaan dat het wel particulier bezit was en dat het de Oranjes dus in principe vrij stond om het doek te vervreemden. Het doek was niet aangewezen en dus kun je een niet beschermd cultuur bezit vrij verhandelen. Als het was aangewezen dan had het in ieder geval nog aangemeld moeten

worden, zodat de overheid nog de mogelijkheid had gehad om te overwegen het te verwerven. Uiteindelijk is het doek wel verkocht.

Vraag uit de zaal: wat is het gevolg onder de nieuwe Erfgoedwet in het geval een kunstwerk particulier bezit is. Dan is het dus vrij verhandelbaar.

Vraag uit de zaal: is het bezit van de Oranjes aangewezen als beschermd cultuurgoed (onder de WBC)? Een aantal dingen zijn aangewezen. Een stuk of 5 werken zijn nadrukkelijk particulier bezit. Het Rijk heeft een aantal keren bezit van de Oranjes gekocht, onder andere om de paleizen te meubileren, dit is allemaal Rijksbezit. In dit bezit zaten ook geschenken, onder andere de beroemde werken die Anna Paulowna (echtgenote koning Willem II) van haar broer de tsaar heeft gekregen. Vanaf begin 20^e eeuw is het Rijk met dergelijke werken, onder andere dit soort geschenken, omgegaan als particulier bezit dus zou het vreemd zijn om bij het tijgerschilderij te zeggen dat het gaat om staatsbezit, want ook dat was een geschenk.

Vraag vanuit de zaal: hoe wordt iets gemeld? Onder de wet WBC werd terughoudend omgegaan met het van tevoren registreren als beschermd cultuurgoed. Hoe weet de overheid nu dat een kunstwerk het label van beschermd cultuurgoed zou moeten krijgen? Wordt hier onderzoek naar gedaan? Hoe kom je tot een aanwijzing? In het verleden gingen mensen op onderzoek uit door het land. Vaak gaat het via een melding of wordt het bekend via een discussie. Op het moment dat een werk naar het buitenland wordt uitgevoerd, wordt er ook een vergunning afgegeven. Zo'n vergunning geldt niet voor alles, maar alleen voor de aangewezen categorieën. In het geval van het schilderij met de tijgers van de Oranjes ging het niet om een aangewezen goed als beschermd cultuurgoed, maar om een werk waarvoor wel een vergunning moest worden aangevraagd op het moment dat het geëxporteerd zou worden. Dit zijn dus twee verschillende 'soorten' aanwijzingen. In het geval het wel onder een aangewezen categorie valt, waarvoor een exportvergunning nodig is, zou het bij uitvoer naar het buitenland een teken kunnen zijn geweest om het tijgerdoek alsnog als beschermd cultuurgoed aan te wijzen door middel van een spoedaanwijzing waar de WBC in voorziet. Dit is niet gebeurd in dit geval. Er is uiteindelijk een vergunning afgegeven voor dit doek en dus heeft het de Erfgoedinspectie gepasseerd. Het schilderij hangt nu in een museum in Singapore.

Bij de invulling van de criteria voor het aanwijzen van een beschermd cultuurgoed (onvervangbaar en onmisbaar) is een ontwikkeling gaande. Vanuit de Erfgoedwet is in ieder geval aangegeven dat er geen verbod op vervreemden is. Er is bewust gekozen voor het toestaan van het verhandelen van objecten. Een positief gevolg hiervan kan zijn dat bepaalde kunstwerken juist toegankelijk worden voor het publiek, al dan niet in Nederlandse musea.

3. Steph Scholten

Directeur Erfgoed Universiteit van Amsterdam, lid van de Ethische Codecommissie voor Musea.

Daarnaast is hij lid en voorzitter geweest van de LAMO adviescommissie (afstotingsregeling voor musea waar Erfgoedwet naar verwijst). Veel musea en andere publieke overheden gingen niet zorgvuldig en op een zuivere manier om met hun collecties. Er zijn voorbeelden van musea wegens begrotingstekorten hun collecties gingen afstoten. Bijvoorbeeld het Museum Gouda en het Frans Hals Museum. Er moest dus een museumwet komen om dit soort situaties te voorkomen.

4 punten om over te reflecteren:

1. verweesde collecties
2. WBC aankopen
3. afstoting
4. implementatie van het UNESCO verdrag

1. Verweesde collecties

Veel instellingen verloren hun subsidies onder het cultuurbeleid van Zijlstra (2012-2013). Ook instellingen die niet OCW instellingen waren, waaronder het Theater Instituut Nederland en het Muziekcentrum Nederland. Er was niets geregeld voor deze collecties. Dus het gevaar lag op de loer dat de collecties verkocht zouden worden. De zorg voor deze collecties werd overgenomen door de UvA. Uit de boedels van deze instituten kwam financiering hiervoor. Deze instellingen stonden in 2012 nog voor 10 mln. op de begroting en nu is er nog maar € 400.000 per jaar beschikbaar.

Nu heeft de Minister van OCW een verantwoordelijkheid gekregen om zich over deze verweesde collecties te ontfemen. Deze voorziening is in de wet opgenomen, maar hoe werkt dit in de praktijk? Wat gebeurt er als het geld op is voor deze collecties?

2. WBC aankopen

Nu mogen ook anderen meebetalen aan WBC aankopen. Bijvoorbeeld instellingen waarbij een stuk alsnog in het publieke domein komt. Een voorbeeld: het Rijksmuseum van Oudheden gaat iets aankopen wat dreigt vervreemd te worden. Met subsidiegeld mag dit museum aankopen wat het Rijk niet wil betalen. Dit om te voorkomen dat werken in particulier bezit overgaan. Het zou wel kunnen, maar de voorkeur is dat het in publieke collecties blijft en dus ook toegankelijk blijft voor het publiek. Hopelijk worden

nationale aankoopfondsen weer gevuld. Dit zou geen probleem moeten zijn aangezien er vanuit de Europese Unie 50 miljard extra moet worden uitgegeven aan cultuur.

Het aanwijzingsregime is nog wel een issue onder de Erfgoedwet. Het is overigens niet altijd de beste oplossing als een werk in Nederland blijft, aldus Scholten. Als dit wel de beste oplossing wordt gevonden, dan moet er ook geld vrij worden gemaakt om hiernaar te handelen.

3. Afstoten

Er wordt een parallel regime voor afstoten ontworpen. Het is mogelijk conflicterend. Overheden (gemeenten, provincies en het Rijk) hebben de verplichting om een zorgvuldigheidscriterium te hanteren en om een procedure te doorlopen met deskundigen advies. Mogelijkheid tot bezwaar van belanghebbenden wordt geboden. Dit is niet geüniformeerd; gemeenten kunnen dus hun eigen commissies instellen. Dit kan leiden tot willekeurig commissies die misschien niet allemaal zo objectief zijn. Het feit dat dit in gang wordt gezet, is wel een goede zaak.

Als het gaat om vervreemden van erfgoed uit gemeentelijke, provinciale of rijkscollecties dan gaat het vaak om museumcollecties. Deze musea zijn vaak geregistreerd in het museum register. Dit betekent dat ze gehouden zijn de museumethiek te onderschrijven inclusief de daaraan verbonden leidraad voor het afstoten van museale objecten (LAMO). De leidraad definieert een uniforme procedure voor musea waarin wordt beschreven hoe er moet worden omgegaan met het afstoten van museale objecten. Het begint met publieke bekendmaking via de erfgoed database. Er is gelegenheid voor een belanghebbende om te signaleren dat er mogelijk een belangrijk erfgoed in het geding is. Dit kan aanleiding geven om in zo'n geval nadere informatie op te vragen en voor te leggen aan de commissie om de afstoting te toetsen. Experts worden hierbij benoemd die advies kunnen geven over of afstoting buiten het publieke domein ongewenst kan zijn. Afstoten is in principe een goede zaak. Bepaalde collecties zijn beter op hun plek op andere locaties. Het voorbeeld van Marlène Dumas in Museum Gouda was geen erfgoedvraag. In dit geval ging het over afspraken die niet werd nagekomen. Het was een belangrijk precedent geweest als het zomaar had kunnen gebeuren. Als de casus van Marlène Dumas was voorgelegd aan een commissie van deskundigen dan was er geen enkel bezwaar geweest tegen het vervreemden van het werk.

4. Implementatie van het UNESCO 1970 verdrag

Het UNESCO 1970 verdrag is een conventie die recent is geïmplementeerd in de Nederlandse wet. De vraag is of dit verdrag meer dan alleen een symbolische betekenis heeft. Er zijn nog maar weinig zaken geweest die onder dit regime zijn gevallen. Een

voorbeeld hiervan is het Allard Pierson Museum dat begin jaren '80 bij een duiker een aantal voorwerpen heeft gekocht die van een wrakschip bij Sicilië afkomstig zijn. Juridisch was dit in orde, omdat de eigendomsvoorwaarden al verjaard waren. Het werd dus legaal bezit van het Allard Pierson Museum. Ethisch gezien wel kwetsbaar. Dit jaar is er een tentoonstelling georganiseerd door het Allard Pierson Museum met Sicilië waar voorwerpen ten toon zijn gesteld uit hetzelfde wrakschip. Aan het einde van deze tentoonstellingen werden deze voorwerpen weer teruggestuurd naar Palermo en dus teruggegeven aan Sicilië.

We moeten nog bezien hoe het UNESCO 1970 verdrag zal worden toegepast in de praktijk. Nu loopt er een bekende casus waar het UNESCO 1970 verdrag wel regelmatig genoemd wordt en dat is de 'Krim casus'. De zaak is net behandeld bij de rechtbank Amsterdam. 14 december 2016 wordt de eerste uitspraak verwacht van de rechtbank [zie intussen: ECLI:NL:RBAMS:2016:8264]. In deze zaak werd het verdrag aangehaald als een algemeen leidend principe tussen verdragsstaten. Er was in deze casus sprake van de situatie dat het Allard Pierson Museum op een 'illegale' manier bezitter was geworden van de kunstvoorwerpen van een andere verdragsstaat door ze niet terug te geven na de afloop van een bruikleenovereenkomst. Dit is niet het belangrijkste argument geworden in de rechtszaak. We zijn benieuwd of dit in de toekomst wel nog aan de orde zal komen.

Afsluitend verhaal: Het venduhuis in Haarlem heeft op een veiling een tekening geveild afkomstig uit de collectie van het Allard Pierson Museum. Naar aanleiding van het verschijnen in de catalogus werd het Allard Pierson Museum getipt en zij zijn op dit venduhuis afgestapt of zij de tekening wilde terugtrekken uit de veiling. Het antwoord in eerste instantie door het veilinghuis was dat ze dit niet zouden doen. Allard Pierson Museum heeft alsnog aangifte gedaan bij de politie en uiteindelijk hebben ze de tekening terug gekregen. Dit geval valt niet onder het erfgoedregime, maar onder het gewone recht. Desalniettemin wilde Scholten dit geval toch delen.

Discussie

Vraag student

In de nieuwe Erfgoedwet wordt sterk gekeken naar de waarde en kwaliteit van het kunstwerk terwijl in de discussie juist vaak argumenten worden aangevoerd voor het belang om het werk te houden of te ontvreemden ongeacht de kwaliteit van het werk. Bijvoorbeeld in het geval van museum Gouda had niemand ermee gezeten als ze het werk hadden verkocht aan bijvoorbeeld het Stedelijk, maar het is wel opmerkelijk dat ze het werk wilden verkopen om een restauratie mee te bekostigen. Zou er in de wet niet ook meer ruimte moeten zijn voor de argumenten voor of tegen een afstoting.

Scholten: de essentie van de Erfgoedwet is dat waardevol erfgoed moeten worden beschermd. In de procedure bij het afstoten is heel duidelijk omschreven dat de opbrengsten hiervan gebruikt moeten worden voor een investering van de collectie. Dit wordt vaak uitgelegd dat het alleen beschikbaar mag zijn voor andere aankopen, maar dit moet ruimer worden gezien. Een van de discussies met de gemeente in de zaak Gouda had betrekking op het punt dat de gemeente vond dat zij recht hadden om zelf te beslissen over de bestemming van deze gelden.

We hebben in NL afspraken tussen overheden dat gemeenten een grote handelingsvrijheid hebben ten aanzien van allerlei transacties en financiële aspecten. Ze willen deze autonomie niet graag opgeven. Het is dan ook opvallend dat dit punt enigszins is ingeperkt in de Erfgoedwet. Het is echter ook niet zo verstrekkend als bij de LAMO, zegt Hakbijl. De Minister heeft hier aangegeven dat als opbrengsten worden aangewend voor doelen anders dan als waarvoor het tot stand is gekomen dan wordt er wel een stokje voor gestoken.

Voorbeeld van compositie met twee lijnen van Mondriaan waarbij de gemeente Hilversum het werk wilde verkopen om het gemeentehuis te restaureren. In die tijd heeft de vereniging Rembrandt gezegd dat dit niet mocht gebeuren. Toen heeft de minister het besluit van de gemeente geschorst. Is er onder het nieuwe systeem met de Erfgoedwet nog een mogelijkheid tot schorsing? Zo niet, waarom niet? De minister kan op dit moment nog steeds schorsen onder de Erfgoedwet. De wet probeert nu een nieuw kader te schetsen dat explicieter is dan vroeger. Dit betekent dat er op zeker moment gemeenten zullen komen die tegen de geest van deze wet zullen handelen. Dan zie je dat de sanctiemiddelen op een aantal vlakken niet hard genoeg zijn. Als laatste remedie is er nog wel de schorsing van de Minister. Scholten is bang dat als je dit systeem dicht probeert te timmeren om dit soort afstotingen tegen te gaan, te zware middelen moeten worden ingezet om de kleine kans dat zo'n geval zich voordoet, te voorkomen.

Voorbeeld van Scholten uit zijn eigen praktijk. Onder de UvA valt ook het AMC. Het AMC is een onafhankelijke rechtspersoon en die beheert ook zijn eigen collecties. Het AMC heeft twee collecties; Anatomisch Museum en een kunstcollectie. Dit is een van de grootste particuliere kunstcollecties in Nederland. Hierin zitten ongeveer 4000 werken en deze hangen door het hele gebouw of zitten in het depot. In principe is er niets wat het AMC ervan weerhoudt om deze werken af te stoten. Het feit dat het bij de UvA hoort en dit wel een museale status heeft voor haar collecties gaat dit niet tegen. Daarnaast is het een zelfstandige rechtspersoon met eigen bevoegdheden die kan beslissen over zijn eigen materiële bezit. Als zij dus zouden besluiten om deze werken af te stoten dan is er niets dan de publieke ophef die hier iets aan kan doen, niet op juridisch afdwingbaar vlak dus. Dit soort collecties zijn er dus op veel meer plekken. Er heerst angst in de museumwereld dat gemeenteraden, als er wat meer elite-vijandige colleges ontstaan,

dat dit niet alleen financieel maar ook politiek wordt ingezet. Dit kan in de toekomst steeds vaker voorkomen.

Vragen uit het publiek

Kan er worden overwogen om een bedrijfscollectie aan te wijzen als beschermde collectie?

Hakbijl: aanwijzen kan, maar er geldt een terughoudend regime en als gevolg hiervan wordt er alleen in uitzonderlijke gevallen aangewezen tot beschermde collectie. Dit heeft er vaak ook mee te maken dat collecties die in handen zijn in organisaties niet bij uitstek gaan verdwijnen. Voorbeeld: in het geval van het museum van Scheringa. Dit was het toonvoorbeeld van cultureel ondernemerschap. Toch valt zo'n collectie uit elkaar. Scholten: interessant aan deze collectie van Scheringa, en aan soortgelijke collecties, is het volgende; collecties die 20 jaar geleden niet bestonden maar bij elkaar zijn verzameld door particulieren en nu heel waardevol zijn, vallen ook weer vaak uiteen. We zijn hier dan verontwaardigd over als het uit elkaar valt terwijl deze hele collectie überhaupt niet had bestaan als deze particulier de collectie in eerste instantie niet had opgezet.

Hakbijl: het merendeel van musea in Nederland is begonnen vanuit particulier initiatief. Het kan zo zijn dat deze collecties uiteen vallen, maar het kan ook zo zijn dat deze collecties verworden tot collecties waar de staat toch zorg voor gaat dragen. Bij betekenisvolle collecties, wil je een vangnet hebben voordat ze uit elkaar vallen. Deze mogelijkheid is nieuw in de Erfgoedwet.

Hakbijl: het aanvaardingsartikel zoals het in de wet staat voorziet niet in het actief gebruik. Dit is dus om zorg te dragen dat een collectie in stand blijft. In het geval een gemeente zegt dat ze een begrotingstekort hebben en ze niet meer kunstwerken in hun museum kunnen behouden. Dan zouden ze het overdragen aan het Rijk en het Rijk kan dan het museum gaan exploiteren. De hiervoor beschreven situatie is niet de strekking van het artikel. Het wordt Rijkscollectie, het kan in een depot worden opgeslagen. Dat is vaak niet waar een gemeente voor kiest. Gemeenten willen juist wel dat het voor het publiek toegankelijk blijft. Deze garantie zit niet in het aanvaardingsartikel. Voorbeeld is het Tropenmuseum dat door de Staat is verworven en hiermee Rijkscollectie is geworden en ondergebracht bij het Museum van Wereldcultuur.

Hakbijl: het is niet beoogd met de Erfgoedwet dat op het moment dat de financieringsrelatie wordt beëindigd, de zorg voor een collectie door de Staat op zich moet worden genomen.

***